

Algis Mickūnas

FILOSOFIJA IR CIVILIZACIJOS

Ohajo universitetas
Filosofijos fakultetas
Atėnai, Ohajas 45701, JAV
El. paštas: amuali@gmail.com

Straipsnyje aptariamas Vytauto Kavolio filosofškumo klausimas, svarstoma, ar ir kokia prasme Kavolį galima pavadinti „lietuviškuoju Sokratu“. Atskleidžiama Kavolio civilizacijų analizės metodologinė įvairovė ir parodoma, kad jis nenorėjo „prisirišti“ prie vienos teorijos, nes bet kokią teoriją laikė sykiu ir per siaura, ir per plačia, išvėldamas joje galimybę redukuoti aprašomus fenomenus arba nepamatyti jų ryšio. Tokia nuostata leido Kavoliui palikti atvirą galimybę prieti prie savo ir kitų civilizacijų sodrios įvairovės. Kavoliui civilizacijų teorijos pasitarnavo kaip jo paties teorinių diskusijų šaltinis, o ne kaip priemonė sukurti dar vieną teoriją. Panašiu aspektu jam rūpėjo ir liberalizmas, kuris nėra teorija, bet „agonalinė“ kūrybos erdvė visiems laikiniams kultūros dariniams. Remiantis prisiminimais apie asmeninį bendravimą su Kavoliu, parodoma, kad atidumas konkretybei ir individui, jo kūrybiškumui buvo ir pamatinė Kavolio gyvenimiškoji laikysena.

RAKTAŽODŽIAI: Kavolis, filosofija, civilizacija, modernybė, liberalizmas, sąmonė.

Filosofija ir Kavolis

Kadaise, Lietuvai ką tik atgavus nepriklausomybę, į Vašingtone esantį Katalikiškąją universitetą (*Catholic University*), pakviestas atvyko filosofas prof. Bronislovas Kuzmickas. Tuoju nukeliavau į Vašingtoną su juo susitikti, susipažinti ir aptarti

praktinių reikalų. Nutarėme sukurti išeivijos filosofų „komandą“ ir į ją pakviesti mąstančius akademikus, žinoma, ir Kavolį. Pradėjau rašyti kvietimus ir netrukus iš išeivijos filosofų gavau atsakymą, esą kviečiamieji turi būti „profesionalūs“ filosofai, o ne kitų sričių intelektualai. Visa veikla taip ir subyrėjo. Praėjus daugeliui metų, 2010 metų „Santaros-Šviesos“ suvažiavime buvo pagerbtas Kavolis ir paskelbtas Lietuvos Sokratu – tai reiškia filosofu. Be abejo, atsiranda neaiškumų, nes sunku nuspręsti, kas yra tie filosofai – ypač „profesionalūs“. Sokratas, ko gero, sukurtų ironiškų dialogų ir taip pasijuoktų iš tokios jam uždėtos etiketės. Tad iškyla klausimas, ar Kavolis yra filosofas kaip Sokratas – nei vienas, nei kitas neturintys filosofinio profesionalumo. Sokratas neturėjo jokio akademinio laipsnio ir nerašė straipsnių aukšto lygio leidiniams. Kavolis turi akademinį laipsnį, bet nerašė nė vieno straipsnio filosofijos leidiniams. Šiuo atveju jų padėtis vienoda, nes nė vienas nėra išleidęs jokio straipsnelio filosofijos tema ir, pagal „profesionalumo“ reikalavimus, jie nėra filosofai.

Kitas mėginimas sutapatinti Sokratą su Kavoliu atrodo taip: jie abu yra kosmopolitai ir tolerantiški kitiems, kitų kultūrų ir pažiūrų žmonėms, ir šiuo būdu paneigia bet kokį nacionalizmą, nes pastarasis nesiskiria nuo fašizmo. Jei paskelbsi, kad myli savo tautą ir jos kultūrą, tai, be abejo, esi netolerantiškas kitų kultūrų atžvilgiu. Aišku, kitos tautos ir kultūros gali būti netolerantiškos, bet mes jas turime toleruoti, nes jų netolerantiškumas priklauso jų kultūros savitumui. Taigi pažvelkime į Kavolį ir jo laikyseną lietuviškumo atžvilgiu: jis buvo tikriausias Lietuvos patriotas, nepriėmęs jokios kitos valstybės pilietybės (nepaisant sunkumų ir nepatogumų gyvenant kitoje valstybėje). Viename „Santaros“ suvažiavime man teko gyventi viename namuke su Aleksandru Štromu, ir naktinių pokalbių metu jis pajuokavo apie Kavolio patriotišką atkaklumą. Pasak Štromo, Lietuvą užėmus sovietų kariuomenei, jis pats tuojau įstojęs į komjaunuolių gretas ir mėginęs prikalbinti savo klasės draugą Kavolį taip pat prisidėti prie pasaulinės komunizmo pergalės, tačiau pastarasis kiekvieną kartą atsisakydavęs, nes jis esąs ir visada būsiąs lietuvis. Jis netoleravo sovietų „kultūros“ ir pirmasis pareikalavo Lietuvos valstybės pripažinimo, o, anot sovietų ir dabartinės Rusijos valdžios bei daugybės kosmopolitų šūkavimų, tokie norai turėti Lietuvos valstybę yra grynas nacionalizmas. Kavolis atsisakė kosmopolitiškumo, nes jam jis atrodęs kaip tas pat komunizmas. Kaip civilizacijų tyrinėtoji, mokslininkui, jam komunizmas buvo Artimųjų Rytų teokratijų, norinčių ir reikalaujančių, kad visos tautos gyventų pagal vieną dogmą, padaras; monoteizmas, kaip pasaulio išgelbėtojas, lygiai kaip komunizmas, žada išgelbėti pasaulį ir žmoniją nuo nuosmukių, klaidingumo bei nukrypimo nuo vienintelės tiesos ir vienintelio gėrio. O, kalbant apie dabartį, galima paklausti, kodėl ispanai gali džiaugtis ir didžiulotis savo istorija, rusai gali užguiti pusę pasaulio ir vis tiek mūsų intelektualai vadins juos pasaulio išgelbėtojais, bet pasakyk, kad esi lietuvis,

ir dar mylintis savo šalį, tuojau būsi įtartas esąs tikras užsidarėlis. Bet tai nereikia, kad Kavolio „tautiškumas“ sutampa su fašizmu. Jam rūpėjo tęsti ir vystyti liberalią valstybę, racionalią ir atvirą viešiemis sprendimams, o ne „tautišku krauju paremtos dogmos“. Ką reiškia Kavolio tolerantiškumas? Reikia tuojau pastebėti, kad esama įvairių tolerantiškumų, o Kavolio tolerantiškumas buvo sociologinis-mokslinis, nes pagal savo profesiją jis turi „leisti“ visiems būti tokiais, kokie jie yra, t. y. juos studijuoti, aprašyti, turėti savo moralę, nesvarbu, ar jie būtų fašistai, komunistai ar galvų medžiotojai. Būdamas nuoseklus profesionalas, jis turėjo juos toleruoti. Pavyzdžiui, toleravo Antaną Venclovą kaip sovietų sistemos rašytoją, bet netoleravo tokio žemo lygio žmogaus kuris, anot Kavolio, džiaugsmingai bučiavo visus keturis to masių budelio, Stalino, žandus. Anot Kavolio, toks rašytojas iš principo dalyvauja žmonių žudynėse. Taigi mokslinė tolerancija nepadarė jo kosmopolitu.

Reikėtų atidžiau pasižiūrėti ir į Sokratą bei jo „kosmopolitiškumą“. Jis paliko Atėnus tik kartą kaip pilietis, savo valstybės gynėjas, dalyvaudamas Peloponeso kare. Nors jis buvo nuteistas Atėnuose mirties bausme, o jo draugai norėjo jį išgelbėti iš kalėjimo ir nugabenti į kitą valstybę, Sokratas pasirinko mirtį savo valstybėje, o ne gyvenimą svetur – nepaisant to, kad jis gerai išmanė kitų gyvenimo būdus. Šioje plotmėje – jis tikras nacionalistas ir savo tradicijos bei kultūros gerbėjas. Nereikia, kad Sokratas nesidomėjo kitais, tuo, kaip kiti gyvena, kokios jų nuomonės ir koks yra jų elgesys bei papročiai. Bet Sokratui toks žinojimas buvo tik pradžia, tik medžiaga, nes jo tolerancija reiškė leidimą ir net skatinimą kitiems pasisakyti, pareikšti kokią nors „tezę“ apie kokį nors dalyką, bet paskui, jo pašnekovas buvo pričiumpamas ir apklausinėjamas ne tik apie jo skirtumą nuo kitų, bet ir apie jo teiginių ar pasisakymų teisingumą. Žodžiu, galėjai sakyti, ką tik išmanei, bet visos nuomonės Sokrato buvo paverčiamos principiniais klausimais. Pasakysi, kad kas nors kitas turi savo nuomonę, Sokratas užklaus ne tik apie tokios nuomonės teisingumą ir pateisinimą, bet ir staiga paklaus, kas apskritai yra nuomonė ir kuo ji skiriasi nuo žinojimo. Arba, tik pareikšk, kad turi kitokias sąvokas, Sokratas paprašys, kad, prieš spręsdami apie pastarųjų skirtumus, turime pradžioje nuspręsti, kas yra sąvoka. Tas pat pasakytina apie visus kosmopolitų toleruojamus dalykus: štai žmonės gyvena pagal skirtingas tiesas, ir negalima jiems primesti mūsų mūsšikės. Puiku, bet kol kas mes nežinome, apie ką kalbama, mat nenuitarėme, kas yra tiesa. Reikia prisiminti, kad Sokratas buvo graikas, tai reiškia turėjo pareigą išnagrinėti bet kokią pasiūlytą teiginį. Mūsų dabartiniai kosmopolitai laikytų tokį sokratišką veiksmą ne tik neleistinu, bet ir politiškai nekorektišku, o tokį apklausinėtoją reikėtų apšaukti tikru fašistu ir uždaru tolerancijai.

Dabar atsiveria galimybė surasti kai kuriuos tapatumus ir skirtumus tarp Sokrato bei Kavolio. Be abejo, abu buvo savo tautų patriotai ir, nors ir skirtingais

būdais, abu kovojo už savo tautų laisvę ir unikalią kultūrą. Abiem kultūrom būdinga tai, kad jos buvo pagoniškos ir tuo atveju atviros ir tobulintinos. Su Kavoliu daug kartų ir per daugelį metų teko kalbėtis apie atviras ir uždaras civilizacijas, ir jis niekada nekėlė klausimo apie tolerantiškas ar netolerantiškas civilizacijas ir joms būdingas kultūras, bet visada klausė apie atviras ir uždaras bendruomenes. Jis net lygino lietuvių valstietį su Kinijos daoistais, sakydamas, kad daoistai yra sofistikuoti lietuviški ūkininkai, suprantantys gyvenimą ir gamtą, ir nebijantys būti atviri gamtos ir aplinkos pokyčiams. Pokalbiuose su juo visada išskildavo gamtos, iš kurios jis išvesdavo lietuvių valstiečio ir daoizmo „individualizmą“, reikšmė. „Individualizmas“ apima ne tik žmogaus individualumo klausimą, bet ir gamtos įvykių ir daiktų skirtumus, kuriuos įžvelgia rūpestingas žvilgsnis, atsisakantis viską aprėpti bendromis kategorijomis. Ne tik žmogus, bet ir kiekvienas gyvūnėlis ar gėlė yra unikalūs, nepakartojami, nepakeičiami vienas į kitą. Lietuvos valstiečiai ir daoistai tą gerai suprato ir todėl jų elgesys buvo ir yra atidus „štai tik tam“. Šis bruožas ne itin ryškus Kavolio raštuose, bet pamatinis jo gyvenimo supratimas išauga iš jo. Ar eitume per jo mokyklos parkelį, kuriame jis visada mokėdavo surasti grybų, ar keliautume automobiliu į kokią nors konferenciją, vos užuodęs šeško kvapą, reikalaudavo, kad atidarytume visus langus ir pauostytume tikrų gamtos kvapų.

Tas pats bruožas pasireiškė, kai Kavolis susitiko su Alphonso Lingiu. XX a. aštuntojo dešimtmečio pabaigoje Kavolis pakvietė mane dalyvauti Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos¹ (*International Society for the Comparative Study of Civilizations*) konferencijoje ir perskaityti pranešimą apie Jeano Gebserio darbus. Tuo metu dėščiau Gebserio teorijas ir verčiau jo pagrindinį veikalą iš vokiečių į anglų kalbą. Gebseris buvo šiek tiek žinomas, bet tos bendrijos nariai norėjo sužinoti apie jį daugiau. Praėjus metams po šios konferencijos, organizavau Gebseriui skirtą konferenciją savo universitete ir subūriau Gebserio studijų ratelį. Į konferenciją atvyko Gebserio draugai ir jo žmona iš Europos, atvyko Kavolis ir Lingis. Po konferencijos ir visų priėmimų bei iškilnių, tarp kitko paklausiau Kavolio, ar nereiktų pakviesti vieno iš pranešėjų į Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos konferencijas. Buvau numatęs pakviesti labai puikų lyginamųjų religijų žinovą – profesorių ir liuteronų pastorių – kurio pranešimo tema buvo „Aukojimo ir pasiaukojimo ritualai“. Kavolio atsakymas buvo toks: „Jei tu labai užsispirsi, gerai, bet aš nesu linkęs jo kviesti. Jo pranešimas buvo kunigiškas, pilnas tikslių citatų, moksliskumo, grynai kosmopolitiškas, bet be sielos, manyčiau, jis ir neturi sielos. Reikia būtinai pakviesti Lingį, nes tai žmogus, persunktas žemiškos dvasios – tikras lietuvis“. Pakvietėme Lingį, ir jis sutiko dalyvauti kitame

¹ 1977–1983 m. Kavolis buvo šios bendrijos prezidentas (*red. past.*).

tos bendrijos sąskrydyje. Taip ir įvyko, o Kavolis sukūrė unikalią aplinką Lingio pranešimui. Lingis tada buvo tik grįžęs iš Naujosios Gvinėjos, kur mėnesį gyveno tarp galvų medžiotojų, ir parengė pranešimą „Juodieji dievai“. Kavolis paprašė, kad didžiojoje valgyklos salėje stalai būtų sustatyti ratu, o kalbėtojui paskirta vieta centre; su Kavoliu nuvažiavome nupirkti keletą dėžių vyno, taip pat nupirkome apie 40 žvakių – po vieną kiekvienam stalui, o Lingio pranešimo laikas paskirtas vidurnaktį. Jo pranešimas prasidėjo 24.00. Kavolis pristatė Lingį kaip mokantį gyventi įvairiausiose vietovėse, su įvairiausiais žmonėmis, be jokio noro juos perkrikštyti ar „civilizuoti“. Puikus seansas.

Visa tai nepaneigia kitų Kavolio mąstymo klodų, aukščiausio lygio sąvokų, skirtų įvardyti ilgalaikes sąmonės trajektorijas, ar šios būtų Lietuvoje, ar kur kitur, šimtmečius besitęsiančias meno kryptis ir stilius, jo įnašas visuomet buvo unikalus ir nepakartojamas. Daug kartų mėginau iš jo „išvilioti“ kokį nors prisipažinimą apie jo „sistemą“ arba pagrindinę „teoriją“, ir gaudavau atsakymą, esą jam teorijos per didelės ir per mažos. Per didelės, nes, norėdamos viską apjungti keletu „pagrindinių“ teiginių, fenomenų įvairovę supaprastina ir išspraudžia į tų teiginių rėmus. Per mažos, nes jis nerado nė vienos teorijos, kuri būtų paremta ne vien kokiu nors iš specifinės civilizacijos parinktu „pranašumu“. Taigi, kai kurie teoretikai „ilgalaikiškumą“ ima laikyti civilizacijos pranašumo standartu – ilgiau išsilaikiusios civilizacijos yra pranašesnės; kiti nutaria, kad technika turi būti civilizacijos pranašumo matas, o dar kiti sieja civilizaciją su raštingumu. Toks susiaurinimas Kavoliui atrodo nepateisinamas, nes taip „pražiūrima“ daugybė kitų fenomenų, kurie toje pačioje civilizacijoje galbūt kartais net ypatingesni ir lemtingesni. Be to, lyginamųjų studijų rėmuose atsiranda fenomenų, kurie gyvuoja įvairiose civilizacijose ir sudaro prieigos prie kelių civilizacijų metodologinį momentą. Tas dalykas, kad Kavolis neturėjo teorijos, nesudarė jam kliūčių, veikiau priešingai – tai atvėrė daugybę galimybių prieiti prie savo ir kitų civilizacijų sodrios įvairovės. Net jei imtume vieną iš daugelio – modernią Vakarų civilizaciją – matytume, kad sociologas ją skaldė į įvairias disciplinas ir stebėjosi, kiek randasi tarpdisciplininių sutapimų, nepaisant to, kad kiekvienos disciplinos turinys, atrodytų, visai skirtingas: sociologijos teorijos ir psichologijos suvokimas, regis, visai skirtingi dalykai, bet Kavolis sugebėjo rasti jų tapatumus, su viena išlyga – modernių Vakarų psichologija kitur netinka, nes kitose civilizacijose sociologija atskleidžia kitokią bendruomenės sampratą.

Kavolis neskyrė daug dėmesio filosofijai, net prisipažino, kad filosofų raštai jam yra „neprieinami“ ir jis net nežinąs, apie ką kalbama. Aišku, jam rūpėjo modernių Vakarų liberalizmo trajektorijos ne kaip filosofinės tezės, bet kaip būdas sociologinėje plotmėje suvokti tokius fenomenus, kaip, pavyzdžiui, mokslinė ir

politinė Apšvieta. Reikia tuojau pastebėti, kad Kavoliui pagrindinė disciplina buvo sociologija, ir į civilizaciją jis žiūrėjo kaip į plačiausią bendruomenės vienetą. Todėl visos jo studijos skirtos ne filosofinei problematikai, bet sociologijai, kurios rėmuose filosofija, kaip būdinga specifinei bendruomenei, negalėjo iškilti virš savo ir, aišku, kitų civilizacijų. Apie tai teko daug kartų kalbėtis ir, pagaliau, sutarėme, kad Vakarų civilizacija turi filosofiją, o kitos – pranašus, epus, svarbius išminčius, kurių teiginiai ir pasisakymai yra priimami be apklausinėjimo. Visi tokių civilizacijų išminčių pasekėjai (nuo imperatorių iki skalbėjų) kartais komentuodavo jų ištaras ir tokiu atveju susidarydavo nemažai komentatorių, kurie galėjo vienas kitą apklausinėti dėl teisingo ar neteisingo tokių išminčių (ar net dievybių) teiginių interpretavimo, bet negalėjo ginčytis su žyniais ir pranašais. Nors Kavolis sutiko, kad tik Vakarai turi filosofiją, jis, žvelgdamas į Vakarų filosofus, matė ne didžiules jų kontroversijas, bet kreipė dėmesį į jų kaip bendruomenės narių pasisakymus apie pasaulį: vieni linkę į gamtiškumą, kiti į transcendenciją, dar kiti į logiškumą, ir pan. Žodžiu, jam nerūpėjo, ar Sokrato argumentai prieš Trasimachą buvo įrodantys, ar ne, jam užteko komentarų apie Platono kaip „ideacijos“, o ne „jusliškumo“ atstovo darbus. Šiuo atveju galima teigti, kad mokslininkas neskyrė filosofijos nuo kitų civilizacijų tekstuose rastų teiginių. Aišku, filosofija buvo vienas – vakarietiškas – būdas, kuriuo gabūs raštingieji išreiškė Vakarų bendruomenės požiūrius, bet nebūtinai pagrindinius ar lemiamus. Kalbant tarpdiscipliniškai, filosofija yra viena tarp kitų disciplinų. Be abejo, Kavoliui sociologija nebuvo viena tarp daugelio kitų disciplinų, nes jos užduotis – analizuoti civilizacijas jų visumoje ir surasti jų skirtumus ir tapatybes. Aišku, Kavolis sociologijos teorijas irgi laikė kokios nors civilizacijos dalimi, ir todėl jam rūpėjo ne sociologinė teorija, bet visapusiai santykiai tarp įvairiausių civilizacijos klodų.

Reikia pastebėti kad kartkartėmis, norėdamas išreikšti kokį nors civilizacijos klodą, Kavolis mėgo vartoti metaforas ir įvesdavo jas kaip analitinį įrankį interpretuoti visai civilizacijai. Taigi modernių Vakarų struktūrą jis pavadino „fabriku“ (Kavolis 1998: 195–200), visa jos bendruomenės veikla yra panaši į apdirbimą, gaminimą ir mainymąsi prekėmis – įskaitant ir žmones. Bet Kavolis nesuprastino šios fabriko metaforos į kokią nors vieną bendruomenės formą, pavyzdžiui, kapitalizmą, nes jam visos bendruomenės, kurios pabrėždavo apdirbimą, prekybą ir gaminių mainus, buvo fabrikas. Ši struktūra apima kapitalizmą, komunizmą, merkantilizmą ir kitas panašias gaminimo rūšis. Moderni Vakarų civilizacija turėjo ir turi įvairius klodus ir jų reikšmė laikui bėgant kinta. Taigi „fabrikas“ gali tapti grynai kapitalistiniu, ir pastarasis bus laikomas svarbiausiu modernios bendruomenės bruožu, arba kitaip įvardijus, jis bus siejamas su moksliniu socializmu, arba grynuoju komunizmu, bet kintant bendruomenei, keičiasi ir fabriko reikšmė. Juk, anot

Kavolio, vadinamasis Vakarų modernizmas turėjo kitų svarbių bruožų, be kurių fabrikas neveiktų – įskaitant mechanistinę gamtos procesų sampratą. Vadinasi, mes negalime įvesti tokios galingos fabriko metaforos, nepadarę prielaidos, kad ne tik gamta, bet ir žmogus veikia pagal mechanikos dėsnius.

Modernizmas ir postmodernizmas

Kavoliui rūpėjo moderni Vakarų civilizacija, nes joje iškilo jam svarbi politinė pozicija – liberalizmas. Liberalizmui skirta studija vainikavo ankstyvojo laikotarpio Kavolio darbus ir ypač pasitarnavo formuojant bendrą „Santaros“ požiūrį bei paneigiant bizantiškąsias tradicijas, jau senokai užplūdusias Lietuvą. Pradžioje reikia apibrėžti Kavolio modernizmo analizę. Anot jo, modernizmo judesiams būdingi aiškūs bruožai. Pirma, bendruomenės taisyklės turi būti visuotinės, bendros visiems, ir joks bendruomenės narys neturi išskirtinumo jų atžvilgiu. Iš šio principo išplaukia antrasis – visi bendruomenės nariai yra lygūs šių taisyklių atžvilgiu ir šiuo atveju joks žmogus neturi valdžios kitiems. Trečia, iš visų lygybės išplaukia visuotinas bendravimo racionalumas ir susitarimas. Ketvirta, individas laikomas visų ryšių ir nutarimų pagrindu, taigi yra laisvas kaip įstatymų šaltinis ir todėl atsakingas už savo teiginius ir veiksmus. Penkta, liberalizmui būdingas sekuliarumas, kai žmogus suvokiamas kaip būtybė, neišvedama ir neišaiškinama aukštesnių būtybių galiomis. Modernizmas sukuria istoriją, kurios rėmuose visi reikšmingi įvykiai, ir apskritai visas reikšmingumas, yra žmogaus veiklos padariniai. Tai reiškia, kad racionalus, laisvas, lygus kitiems, sekuliarus žmogus yra Vakarų modernizmo pagrindas. Bet Kavolis, kaip angažuotas lyginamųjų civilizacijų tyrinėtojas, tuojau ėmė ir – *voilà* – šiuos bruožus surado kitose civilizacijose ir kitais laikais. Nepaisant skirtingų metaforų, Kinijos konfucianizmas irgi reikalavo visuotinumų, gyvenimo pagal taisykles (visiems), atsakingo ir mėstančio žmogaus pirmenybės. Anot Kavolio, Kinijos konfucianizmo reikalavimai mėgino pabrėžti visuotinumą ir žmogaus gyvenimą pagal bendras, racionaliai pagrįstas taisykles. Konfucianizmas modernizavo Kiniją ir tuo būdu pastaroji ėmė klestėti. Tas pat pasirodė islamo revoliucijoje: visuotinumai, bendros taisyklės, individualizmas ir atsakomybė, aukšto lygio racionalumas (aišku be sekuliarizmo). Anot Kavolio, moderni Vakarų civilizacija nėra vienintelė, skleidžianti modernizavimą. Aišku, Kavoliui tokios kitų civilizacijų modernizacijos stokojo tikros žmogaus autonomijos ir jo „lemiamo sprendėjo ir apsisprendėjo“ padėties. Savo pranešimuose Kavolis visuomet pabrėždavo, kad kalbant apie modernizmą, dauguma jį supranta vien kaip modernių Vakarų padarą, bet iš tikrųjų reikia atsižvelgti ir į kitų nuopelnus.

Kai pasirodė ta didžioji „postmodernizmo“ banga, Vakaruose interpretuota kaip radikalūs pokyčiai, įvykę minėtoje civilizacijoje, ir kai įvairiausių kitų civilizacijų jaunosius „intelektualus“ tuojau „papirko“ postmodernistų kritika ne tik modernizmo, bet ir visos Vakarų tradicijos atžvilgiu, Kavolis ramiai perspėjo dėl tokio postmodernistų išsišokimo. Anot jo, kiekvienas modernizmas turi savo postmodernizmą. Konfucianizmas išugdo daoizmą, islame iškyla sufizmas, Vakaruose išnyra nihilizmas ir įvairios jo atmainos, paneigiančios sąmonę, racionalumą, žmogaus esmę, jo tapatybę ir pranašumą. Po Dievo mirties dingsta bet koks klausimas apie „tikrovę“, nes visa, ką atveria patirtys, yra arbitralūs kalbos kūriniai, priklausantys kultūroms ir jų lemiančiai įtakai. Aišku daoistai, kaip konfucianizmo modernizavimo postmodernistai, nebuvo tokie banalūs ir kiekvienam neišvengiamą tapatybę turinčiam individui leido kalbėti „pilnu balsu“. Kadangi Kavolis suvokė filosofiją kaip vieną Vakarų civilizacijos klodą, jam iš viso nereikėjo klausiti, kokia yra bendra postmodernizmo filosofija. Be to, patys postmodernistai atsisakė filosofijos, nuvertinę ją iki vienos iš pasakų, lygios su kitomis. Trumpai tariant, jiems pasaulis yra sudarytas ne iš branduolių, bet iš pasakų. O tų filosofinių pasakų gali būti daugybė, nes nė vienas postmodernistas neįsivelia į sokratiškus visų teiginių apklausinėjimus; jie gyvena teiginiais ir jiems tų teiginių nereikia paremti argumentais. Kaip sociologui, Kavoliui tokie teiginiai yra priimtini kaip kultūros duotys – juk reikia priimti visa, kas yra sakoma, ar tie sakymai ateitų iš pranašų, fizikų, filosofų, šamanų, ar sociologinių teorijų. Jis nekėlė klausimo, ar George'as Herbertas Meadas (Mead 1964) ar Talcottas Parsonsas (Parsons 1967, 1968) mėgina „paaiškinti“ bendruomenę, ir koks paaiškinimas geriausiai atvaizduoja tikrovę; Kavoliui visi priklausė specifinėms, nors ir skirtingoms, simbolinėms sistemoms, priklausančioms vienai ar kitai civilizacijai. Jis panašiai žvelgė ir į civilizacijų teorijas, nuo Pitirimo Sorokino (Sorokin 1957) iki Shmuelio Noaho Eisenstadto (Eisenstadt 1987) ir Louiso Dumont'o (Dumont 1986). Aišku, Kavolis iškelia klausimus, kurie nėra argumentai prieš kokią teoriją, bet reikalauja daugiau faktorių, kurių specifinė teorija stokoja. Pavyzdžiui, kodėl Sorokino binarinė sistema neturi „dinamikos“, kuri sudarytų galimybę binariams pokyčiams atsirasti? Anot Kavolio, modernūs Vakarai yra dinamiški, nes ne tik pačią istoriją suvokia „progresyviai“, bet ir visą medžiaginę plotmę susieja su žmogaus nauda. Individas tarnauja ne kokiai nors transcendencijai, valdovui, ir net ne neracionaliems impulsams, bet „racionaliam savanaudiškumui“. Kaip minėta, viena tokio racionalumo išraiškų yra „fabrikas“.

Kavoliui civilizacijų teorijos pasitarnavo kaip jo paties teorinių diskusijų šaltinis, o ne kaip priemonė sukurti dar vieną teoriją. Problema sykiu ir paprasta, ir sudėtinga. Modernių Vakarų civilizacijoje specializavosi daugybė sričių ir jų žinovų, ir kiekvienas saugojo savo „teritoriją“. Tai reiškia, kad sociologas, imdamas

kalbėti apie fiziką, psichologiją, genetiką, tiesiog daugybę kitų sričių, peržengia savo kompetencijos ribas, o visi teiginiai apie tas kitas sritis yra išsakyti mėgėjo, o ne žinovo. Taip pat tai reiškia, kad kiekviena sritis turi savo metodus, netinkančius kitoms, todėl nėra įmanoma paimti vieną metodą ir jį „pritaikyti“ kitų sričių mokslams. Toks užmojis, anot Kavolio, sukurtų ironišką sąmonę. Šioje plotmėje kalbėti apie tarpdiscipliniškumą būtų banalybė. Bet be tarpdiscipliniškumo, civilizacijų studijos tampa neįmanomos. Todėl reikia surasti kitą klodą, kurio struktūros būtų priimamos visų disciplinų ir kultūrų. Kita bėda atsiranda paklausus, ar viena civilizacijos dalis – kaip joje atsiradusi teorija ar metodas – galėtų būti platesnė už civilizaciją, iš kurios ji yra iškilusi. Ši problema dar platesnė, nes vienoje civilizacijoje išsivysčiusios teorijos ir metodai iš viso gali netikti kitų civilizacijų sąmoningumui tyrinėti, ir todėl gali vesti prie tokių teiginių apie kitus, kurie nepastebimai interpretuoja kitus ne iš jų pačių sąmonės ir yra klaidingi. Juk Indija nekūrė teorijų ar metodų, bet savo svarbiausius tekstus – *Ramajaną* ir *Mahabharatą* – laikė visa įtraukiančiais ir „išaiškinančiais“ tekstais. Su šiomis problemomis Kavolis grūmėsi visą kūrybinį gyvenimą: jis nekėlė filosofinių klausimų, bet rinkdamas daugybę kitų civilizacijų istorijos, jų raštų, menų, bendruomenės sistemų duomenų mėgino surasti kodus, kurie, nors aptinkami civilizacijų ir jų kultūrų duomenyse, yra „neutralūs“ ir visiems prieinami – tačiau prieinami kaip simboliai, o ne kaip visur priimta tikrovės sąvoka. Pati tikrovės sąvoka priklauso vienai civilizacijai ir negali būti matas visoms.

Civilizacijos ir liberalizmas

Visos minėtos problemos gali būti esmiškai suvoktos Kavolio užmojuose suprasti civilizacijas ir liberalizmą, pasirodžiusias ir greitai paplitusias Vakarų modernizmo, postmodernizmo sroves. Pastarosios glaudžiai susijusios su kultūrų ir tautų tapatybės klausimu, keliančiu Kavoliui daug intelektualinių rūpesčių. Iš Kavolio studijų jau žinome, kad randasi įvairovė modernizmų ir jų pačių rėmuose iškilusių postmodernizmų, bet dabartinėje globalizacijos srovėje tik Vakarų postmodernizmas tapo visuotine mantra. Kavolio diskusijos – pranešimuose, seminaruose, ir privačiuose pokalbiuose – telkiasi ties šiuo klausimu. Būdamas atidus skaitytojas, Kavolis tuojau suprato, kad negalima kalbėti apie postmodernizmą kaip filosofiją ar teoriją, nes patys postmodernistai paneigė filosofiją ir taip pat atmetė galimybę rasti kokius nors aprėpiančiąs teorijas. Pastarosios irgi priskirtinos pasakoms, neturinčioms jokios išaiškinimo galios. Remdamasis šia tendencija, Kavolis teigė, kad nėra postmodernizmo, bet yra tiek postmodernizmų, kiek yra eseistų, rašan-

čių postmodernistiškai. Tai reiškia, kad visi diskursai ir visos kultūros yra lygios, ir nesant vienos tiesos, visos tiesos yra lygios, arba, dar radikaliau, nei tiesos, nei teisybės klausimas net negali būti keliamas. Galima sakyti, kad ir reliatyvumas turi dingti. Taip pat dingsta tarpdiscipliniškumo problemos, nes bet kokios disciplinos diskursas ne atitinka „tikrovę“ (juolab kad ir žodis „tikrovė“ priklauso nuo specifinio diskurso), bet sukuria „pasakojimus“, ir todėl juose gali įvesti kokią tik nori „discipliną“ ir jos terminiją. Michelio Foucault egzotiškai psichodramų aprašymai yra įdomesni, bet tai nereiškia kad Foucault „surado kitą tikrovę“; jis sukūrė kitokį diskursą ir jo ribose galėjo kalbėti apie ką tik norėjo ir kaip tik norėjo – be jokio reikalo tokią diskursą pateisinti (Foucault 1998). Anot Kavolio, postmodernistai atveria duris visko sakymui apie viską su prielaida, kad tie sakymai neatstovauja jokiai ontologijai. Žiūrint iš filosofinio taško, postmodernizme kiekvienas eseistas tampa „filosofu“, nes jis / ji gali teigti, kad „čia mano filosofija“, o kiti turi savąsias.

Aišku, daugeliui kosmopolitiškumo pasekėjų čia atsiveria visų diskursų, visų kultūrų, ir visų tekstų lygybė, reikalaujanti visuotinės tolerancijos. Tai reiškia, kad kiekviena tauta, gentis, turi savo diskursus, savo kultūras, savo tapatybes, ir joms negali būti primestos kitų tapatybės. Taigi ir Lietuva atsirado tokių teiginių apsupty, gal todėl Lietuvoje postmodernizmas ir yra taip įsigalėjęs. Apie matomą priešpriešą minėtam komunizmui kalbėsime vėliau. O dabar pasvarstykime, su kokiomis civilizacijų studijų bėdomis susiduria Kavolis, ypač norėdamas būti nuoseklus. Reikia atsiminti, kad Kavolis sokratiškus apklausinėjimus priskyrė filosofijai, o ne sociologijai, ir todėl loginiai prieštaravimai jam nerūpėjo; jam rūpėjo, kaip galime suvokti toleranciją ir liberalizmą postmodernizmo srovėse. Pradėkime nuo modernaus liberalizmo, sukurto politinės ir mokslo Apšvietos, reikalaujančios, iš principo, įvairių laisvių, teisių, lygybių ir atsakomybių, net kultūrinių teisių, ir paklauskime, kas atsitinka su visais tokiais reikalavimais. Civilizacijų lygmenyje Kavolis tokius reikalavimus priskiria moderniai Vakarų civilizacijai, turinčiai galias savivaldos tradicijas, siekiančias net Antiką, kurioje vieša erdvė įgijo principinę reikšmę. Visi turi balsą ir teisę kalbėti viešai apie viską. Toks modernių Vakarų liberalus būvis Kavoliui atrodė esąs postmodernizmo „daugiadiskursyvumo“ ir reikalavimo, kad visi kiti turėtų „teisę“ puoselėti savo kultūrą ir būti toleruojami, sąlyga.

Kol kas viskas atrodo savo vietoje ir liberalizmas sutampa su visuotine tolerancija – bet tik savo – Vakarų – ribose. Kavoliui viešint Atėnuose (Ohajo valstijoje) su pranešimais apie postmodernizmą ir tautų tapatybes (1996), seminaro dalyviams, įvairių kultūrų ir disciplinų doktorantams, labai imponavo Kavolio erudicija ir tolerantiškumas. Bet jie / jos iškėlė nejaukius klausimus, susijusius su kultūrų ir civilizacijų studijomis kaip tik, anot daugumos klausimų, netinkamomis kitų civilizacijų suvokimui. Hessah Lootah ir Mona Al Bahar, abi iš Jungtinių Arabų

Emyratų, kaip pavyzdį pateikė vakariečių, liberaliausių feminisčių reikalavimus, kad islamo šalyse moterys įgytų visuotines teises, lygybes, laisves, kurios buvo „iškovotos“ Vakaruose. Bet, anot abiejų, visi šie reikalavimai yra vakariečių modernios civilizacijos kūriniai, neturintys nieko bendra su Artimųjų Rytų civilizacija. Jos argumentavo taip: „Net ir tokios sąvokos kaip „tolerancija“ yra „mums“ nepažįstamos ir nereikalingos. Tai reiškia, kad jūsų – modernių vakariečių – reikalavimai yra paslėptas kolonializmas, kuriuo užkraunama mums svetima – sekuliari – sistema ir sunaikinama mūsų civilizacija“. Į diskusiją įsikišo ir vakariečių feminisčių atstovės, anot kurių, visos „visuotinės žmonių teisės“ yra „baltųjų vyrų“ kūrinys ir nebūtinai turi būti priimtinas vakariečių moterims. O afroamerikietės tam antrino sakydamos, kad joms, ypač dabartiniams Afrikos gyventojams ir jų kultūroms, nėra jokio reikalo „paklusti baltųjų vyrų rasizmui“. Kola Delapupu iš Kenijos pareiškė, kad Afrikos kultūros yra pranašesnės už vakarietišką „individualizmą“, nes jų bendruomenės ryšiai glaudūs ir kiekvienas jaučiasi jaukiai žinodamas, kas jis / ji yra ir kam priklauso savo genties aplinkoje. Vakarietės feministės staiga pasijuto „šokiruotos“, kai Kola papasakojo apie kiekvieno asmens būklę ir integravimąsi į jo genties tradicijas. Anot jo, ten esama taisyklės, pagal kurią įvairios „skolos“ turi būti gražinamos ar apmokamos nebūtinai to paties asmens arba kartos, bet tęsiasi, kol viskas atlyginama. Pavyzdžiui, seno vyro prosenelė davė trylikametės mergytės močiutei ožką, ir pagal minėtą taisyklę ta mergytė turi tapti tos skolos gražinimu, pereidama to seno vyro nuosavybėn.

Tada visi pažvelgė į Kavolį laukdami jo atsakymų. Dar kartą reikia priminti, kad jam nerūpėjo filosofinės problemos, pasirodžiusios diskusijose. Filosofijoje tokios problemos atrodytų taip: pirma, visi diskusijos dalyviai laikėsi prielaidos, kad žodžio laisvė, laisvė reikšti savo poziciją, ją pateisinti yra modernių Vakarų filosofinio liberalizmo rezultatas. Tai reiškia, kad jie priima liberalizmą, ir reikalauja visuotinės tolerancijos, bet tuo pačiu teigia, kad visa tai tinka tik Vakarams, o ne jų kultūroms ir civilizacijoms. Kitaip tariant, jie savo kultūrose atmetę tokią toleranciją. Antra, tai, kad liberalizmas (su visomis jo iškovotomis teisėmis ir tolerancija) yra vakariečių baltųjų vyrų kūrinys ir todėl netinkamas net moterims, yra neformali filosofinė klaida. Mat argumentuojant teigiama, kad specifinė pozicija yra nepriimtina, nes ji buvo atverta specifinių žmonių. Tai reiškia, kad specifiniai argumentai, pavyzdžiui, matematikoje negalioja, nes jie buvo atrasti kam nors nepatinkančių žmonių – baltųjų, arabų ar indų. Tokie principų atsisakymai argumentuojami parodant ne principų klaidingumą, o neapykantą kokiai nors žmonių grupei. Trumpai tariant, Alberto Einsteino fizika nepriimtina, nes jis buvo žydų kilmės. Tačiau Kavolis nesivėlė į tokius filosofinius argumentus ir įvairias priešpriešas, bet, pirma, iškėlė įvairių kultūrų struktūrų istoriškumą ir laikinumą. Juk

randasi dokumentų, raštų ir net svarbių asmenų pasisakymų, kuriuose tolerancija, racionalumas, teisės yra pripažinti ir net palaikomi. Antra, ar dabartyje yra įmanoma surasti ir išlaikyti gryną civilizacijos ar specifinės kultūros tapatybę? Jau pati diskusija apie toleranciją ir jos nereikalingumą islamo šalyse ar Afrikos genčių rėmuose parodo neišvengiamą „užteršimą“ ir sąmonės atvėrimą kitoms galimybėms. Trečia, dauguma kultūrų tekstų yra „migloti“, ir kiekviena epocha nutaria, kas bus tokiose tekstuose esmiška, ir tokias tekstų vietas vartoja interpretuodama save ir kitus. Prie sociologo teiginių galima pridėti ir vieną hermeneutinį „kanoną“, kur sakoma, kad specifinės tradicijos tekstai yra interpretuojami pagal interpretatorių supratimą ir todėl nėra absoliutūs.

Norint suprasti Kavolį ir jo mokslinį tolerantiškumą, reikia pažvelgti į porą įvykių, iš kurių paskutinis įvyko Vilniuje, po Kavolio mirties. Tai buvo 2001 m. UNESCO tarptautinė konferencija „Civilizacijų dialogas“. Vienoje sesijoje, kurioje dalyvavo Japonijos, Pietų Amerikos, Šiaurės Amerikos ir islamo šalių pranešėjai, kalbant apie dialogą, kaip reikalaujantį tolerancijos visų pasisakymams, Irano ir Egipto atstovai pareiškė: kol Vakarai toleruos homoseksualus ir duos jiems lygias teises, tol tarp islamo ir Vakarų nebus dialogo. Šis pasisakymas nuveda mus į Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos konferenciją (1994 m.), kur vienoje iš pagrindinių sesijų apie metodologiją, iškilo gan aštrios (nors nepiktos) diskusijos apie pagrindinį civilizacijų vaidmenį, studijuojant savo ir kitas civilizacijas. Tose diskusijose Kavolis teigė, kad modernių Vakarų civilizacija sukūrė mokslinę Apšvietą, paremtą politinės Apšvietos visuotinėmis teisėmis ir visuotinio liberalaus išsilavinimo reikalavimu. Mokslo srityse išgalėjo nuostata, kad visi fenomenai turi būti priimami objektyviai – taip, kaip jie yra. Tai reiškia, visi humanitariniai mokslai, pavyzdžiui, sociologija, antropologija, kultūrologija, turi priimti visas kitas civilizacijas taip, kaip jos yra, leisti joms visoms būti lygiomis kitoms civilizacijoms, ir studijuoti jas be jokių vakarietiško prielaidų. Bet visa tai, anot kitų civilizacijų diskutuotojų, yra modernių Vakarų civilizacijos prielaidos, neturinčios nieko bendra su kitų civilizacijų morfologijomis, ir todėl visas moksliskumas kyla iš Vakarų perspektyvos (reikia priminti, kad žodis „perspektyva“ yra modernių Vakarų teorinis kūrinys). Kavolis sutiko su tokia „nuteisimu“, bet tuoju „apsidžiaugė“, kad bus galima surengti daug konferencijų, kuriose reikės diskutuoti, kaip lyginamųjų civilizacijų studijos atrodys iš kitų perspektyvų. Jis tęsė diskusiją taip: paimkime Artimųjų Rytų simbolines struktūras ir paklauskime, kaip jų rėmuose reikėtų suprasti kitas civilizacijas – ypač tą modernią vakarietišką, jos liberalizmą, humanizmą ir toleranciją? Nors jis nenorėjo nieko užgaunančio teigti, bet diskutavo tokiais klausimais: ar tokia simbolinė struktūra neturėtų suprasti Vakarams būdingą sekuliarizmą kaip blogį, ereziją, Šėtono tarną, dekadentišką ir

nupuolusį? Ar būtų įmanoma kitų civilizacijų tolerancija, ir net, ar tolerancija iš viso būtų priimtina? Ar būtų leidžiama diskutuoti apie Bibliją, Evangelijas, Koraną kaip įdomias pasakas, ir teigti, kad gal jų rašytojai, daugelyje savo tekstų buvo išprotėję? Jei tokia simbolinė struktūra taptų visuotine metodologija, jai gal reikėtų uždrausti diskusijas apie toleranciją, nes pastaroji veda į dekadansą ir nuopuolius. Kavolis iš viso nekėlė loginių klausimų apie kitų reikalavimus būti toleruojamais, o patiems – neigiančiais toleranciją, bei jų kaltinimus vien Vakarams kaip „imperialistiniams“, neprisipažįstant dėl savo pačių imperializmo.

Po ilgokos tylos Kavolis pasuko diskusiją kita kryptimi, būtent – kodėl kitų civilizacijų piliečiai, siekiantys pokyčių, visuomet reikalauja tų modernių vakariečių teisių, tolerancijos ir Vakarų dėmesio bei pripažinimo. Aš išterpiau pastebėdamas, kad man daug keliaujant, akademikai ir studentai neklausdavo, ar Kinija, Indija, Naujoji Zelandija ką nors apie juos žino, bet domėdavosi – ar vakariečiai kreipia į juos dėmesį, ir kodėl vakariečiai nepasiskubino juos „išgelbėti“ arba teikdami pašalpas, kad būtų galima pasipriešinti ekonominiam režimo spaudimui, arba sudarydami sąlygas ištempti daugiau jaunimo studijuoti Vakaruose. Kavoliui tokie dalykai buvo aiškūs ir jis tęsė diskusijas apskritai liberalizmo ir tolerancijos link. Liberalizmas, anot jo, turi būti sekuliarus ir toleruoti pažiūrų įvairovę, bet nepriimti tokių pažiūrų, kurios norėtų patapti absoliučiomis ir paneigti liberalizmą bei toleranciją. Konkrečiai kalbant, galime moksliskai abstrakčiai toleruoti kitus, analizuoti jų simbolines struktūras, bet negalime pritarti jų reikalavimams, kad jų pažiūros taptų vienintelėmis konkrečiame gyvenime. Viena iš šio reikalavimo „priežasčių“ – tai Kavolio susižavėjimas tokiomis civilizacijomis, kuriose klestėjo ir klesti kūrybiškumas, dinamika, pokyčiai, o visa tai yra paremta „agonalia“ simbolika, anot kurios, būtina kultūrinė įtampa, visose bendruomenės srityse lemianti audringą raidą. Jo žodžiais tariant, toks „karas“ nesukuria „priešų“, bet kaip tik skatina patį save ir „priešus“ tapti kūrybingais, o toks visapusiškas kūrybingumas yra pagrindinė laisvės, tolerancijos ir kruvinų susirėmimų išvengimo sąlyga. Kaip pavyzdžius jis nurodė klasikinę Kiniją ir Graikiją, kuriose „apsišvietę“ valdovai ir mąstytojai klestėjo ir reikalavo kitų klestėjimo. Anot jo, net ir sociologijos teorija neturėtų atrodyti kaip vidurinėsios klasės amerikiečių kiemas – su gražiai nupjauta žole ir nudažyta tvora, bet veikiau su šiek tiek neapkarpytų krūmų ir laukinių žolių plotais. Jo nuomone, kartais tvarka gali būti bloga, o netvarka gera. Mūsų asmeninėse diskusijose jam visuomet patikdavo Friedricho Nietzsche's pasisakymas apie kūrybiškumą: kiekvienoje sieloje turėtų gludėti šiek tiek chaoso². Šios

² Turimi omenyje Nietzsche's veikalo *Štai taip Zaratustra kalbėjo* žodžiai iš įžanginės Zaratustros pralbos: „Aš jums sakau: chaoso dar savy turėti reikia, kad žvaigždę šokančią įžiebt galėtum“ (Nietzsche 1991: 28) (*red. past.*).

metaforos Kavoliui – tai išraiškos liberalizmo, kuris nėra teorija, bet „agonalinė“ kūrybos erdvė visiems laikiniems kultūros dariniams. Ir priešpriešų, ir klaidingumo nebijančioms teorijoms. Čia jau turi būti aišku, kodėl Kavoliui komunizmas, kosmopolitizmas ir fašistinis nacionalizmas tampa nepriimtini.

Nors jis „nesikišo“ į filosofiją, mūsų diskusijose jam buvo patrauklios filosofijos, kurios nebijojo pripažinti sąmonę, sąmoningumą, ir sąmoningumo trajektorijas ir jų simbolines civilizacijų struktūras. O man, kaip filosofijos krypties, kurioje sąmoningumas ir sąmonė turi pirmenybę, „atstovui“ buvo jauku diskutuoti įvairiomis temomis su sąmoningu žmogumi. Jei neužrūstinsiu skaitytojų, norėčiau pateikti pora pavyzdžių, liudijančių Kavolio atkaklumą ginant sąmonės pirmenybę. Labai seniai, gal 9-ojo dešimtmečio pradžioje, su vienu savo studentu vykau pasiimti Kavolio ir Ralpho Slotteno (Kavolio kolegijos kolegos), o paskui visi kartu turėjome važiuoti į lyginamųjų civilizacijų konferenciją, organizuojamą Haverhilo kolegijoje, Masačusetso valstijoje. Kelionė nuo Kavolio namų iki tos mokslo įstaigos trunka 11 valandų. Taigi su studentu pernakvojome pas Kavolius, ir po gausių skaniausių pusryčių, pagamintų Ritos Kavolienės, iškeliavome. Čia reikia paminėti dar vieną Kavolio „ydą“: jam nebuvo svarbus žmogaus rangas, amžius, ar mokslinis laipsnis. Jam buvo svarbus asmens kūrybingumas ir drąsa ieškoti, atverti ir kurti kitokias galimybes. Taip į šią konferenciją buvo pakviestas mano studentas Timothy Widmanas, skaitęs pranešimą pirmojoje Gebserio konferencijoje, kurioje dalyvavo Kavolis ir Lingis bei daug europiečių. Widmano pranešimas buvo skirtas aptarti deivės Atėnės vaidmenį Trojos kare. Po jo pranešimo tuojau prabilo Kavolis ir paklausė, ar pateikta interpretacija paremta kokių nors graikų klasikų žinovų tekstais? Widmanas atsakė: aš neskaitau komentarų – skaitau originalus. Matote, tas vaikinaiš išmoko klasikinę homerišką graikų kalbą ir suprato graikų tradiciją pats interpretuodamas originalą. Kavolis iš karto paklausė, ar Widmanas yra „postdoktorantas“ Ohajo universitete? Widmanas atsakė, kad jis esąs Mickūno magistrantas. Kaip minėjau, į Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos konferenciją Kavolis paprašė pakviesti Lingį, taip pat jis pakvietė ir Widmaną, magistrantą, pasaulinėje konferencijoje skaityti pranešimą apie graikų klasiką. Taigi visi keturi ir iškeliavome.

Toje konferencijoje dalyvavo garsusis Harvardo sociologas Parsonsas, Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos prezidentas Benjaminas Nelsonas ir kitos žvaigždės. Man teko skaityti pranešimą apie „Magišką sąmonę“, o toje pačioje sesijoje pranešimą skaitė ir Nelsonas. Moderavo Parsonsas. Kaip dera, save ir draugus laikantys ypatingais, žmonės noriai priskiria juos aukščiausiam rangui. Šį kartą mano atžvilgiu buvo rodoma didžiausia pagarba. Parsonsas visą laiką pristatydamas mane ir Nelsoną arba diskusijų metu kartojo: „Ponas Mickūnas

ir profesorius Nelsonas“. Po mudviejų pranešimų klausytojams buvo pasiūlyta paprašyti pranešimų kopijų iš kalbėtojų; visi susirikiavo priešais mane ir man reikėjo nemažai paplušėti, kad užsirašyčiau visų adresus; prie Nelsono nepriėjo nė vieno, norinčio jo pranešimo kopijos. Staiga iš auditorijos pasigirdo balsas, kaip paaikškėjo – Widmano: „Atleiskite, tai ne tik ponas Mickūnas, jis yra mano graikų klasikos profesorius“, o paskui antrasis balsas – Kavolio: „Gal mūsų konferencijose neturėtų galioti tokie keisti klasių skirtumai“. Bendrame posėdyje Slottenas ir aš pasiūlėme, kad kitu Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos prezidentu būtų išrinktas Kavolis. Už jį balsavo 80 procentų dalyvių. Grįžome šypsodamiesi į Kavolio namus ir pareiškėme Ritai: „Būk pagarbi, nes dabar parvežėme Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos prezidentą“. Bet iš principo Kavoliui rūpėjo sąmonė, nepaisant to, kokioje plotmėje ji yra, ar maginė, ar mitologinė, ar net romantiška.

Kitas atvejis, kai iškilo sąmonės ir jos pagrindinės struktūros klausimas, buvo Tarptautinės lyginamųjų civilizacijų studijų bendrijos konferencijoje Milvokio universitete, Viskonsino valstijoje. Kavolis paprašė, kad pranešime išaiškintčiau, kas yra „transcendentalinė sąmonė“ Vakaruose ir Rytuose. Nelengva užduotis, bet jam atrodė būtina po mūsų susitikimų jo ir mano namuose. Čia ir teko atskleisti Edmundo Husserlio fenomenologijos pagrindą, vadinamąją „gyvenamą dabartį“, kuri, kaip sąmonė, turi neišvengiamai dvi skirtingas ir neišskiriamas plotmes: pastovumą ir tėkmę, ir jų variantus skirtingose civilizacijose, besireiškiančius kultūrinių pasakų, teorijų, mitų ir mokslų įvairove. Iš šio fenomenologinio lauko išvystėme daugybę galimų civilizacinių analizių, bet aišku, ne galutinių, nes Kavoliui ir man rūpėjo, ar viskas patenka į tokią gyvenamąją dabartį. Nors, anot Kavolienės, buvome „amžini draugai“, niekada nepasakojau Kavoliui, kad esu dzenbudistas ir kad dzen peržengia transcendentalinės sąmonės ribas, ir todėl analizės reikia stumti toliau. Bet tai nebuvo kliūtis, nes dzen, turintis glaudų sąlytį su daoizmu, ir kaip minėta, su Lietuvos ūkininko sąmone, leido mums bendrauti daugybę metų.

Dėkoju šio rinkinio redaktoriams už garbę pristatyti Kavolį jo konkrečios veiklos ir asmeninių rūpesčių moksle ir gyvenime aspektais. Jis niekada nedings iš Lietuvos sąmonės trajektorijos – jis yra toji sąmonė. Nors išėjusiam, bet niekada neužmirštamam, pagoniškai tariant, „bendruvi“, Vytautui Kavoliui.

*Gauta 2011 09 20
Priimta 2011 10 04*

Literatūra

- Eisenstadt, S. N. 1987. *European Civilization in a Comparative Perspective: A Study in the Relations Between Culture and Social Structure*. Oslo: Norwegian University Press.
- Dumont, L. 1986. *Essays on Individualism: Modern Ideology in Anthropological Perspective*. Chicago: University of Chicago Press.
- Foucault, M. 1998. *Aesthetics, Method, and Epistemology*. Ed. by J. D. Faubion. New York: The New Press.
- Kavolis, V. 1998. *Civilizacijų analizė*. Vertė A. Gelūnas, M. Žiedas. Vilnius: Baltos lankos.
- Lingis, A. 1983. „Black Gods“, in Lingis, A. *Excess, Eros and Culture*. Albany: State University of New York Press, p. 89–109.
- Lingis, A. 1996. „Juodieji dievai“. Vertė T. Čepaitis, R. Mėlinskaitė. *Baltos lankos*, nr. 7, p. 176–198.
- Mead, G. H. 1964. *Selected Writings: George Herbert Mead*. Ed. by A. J. Reck. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Nietzsche, F. 1990. *Štai taip Zaratustra kalbėjo*. Vertė A. Tekorius, in Nietzsche, F. *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis, p. 21–314.
- Parsons, T. 1967. *The Structure of Social Action*. Vol. 1. New York: Free Press.
- Parsons, T. 1968. *The Structure of Social Action*. Vol. 2. New York: Free Press.
- Sorokin, P. 1957. *Social and Cultural Dynamics: A Studies f Change in Major Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Social Relationships*. New Brunswick and London: Translation Publishers.

Algis Mickūnas

PHILOSOPHY AND CIVILIZATIONS

Summary

This essay discusses the question of philosophy in Vytautas Kavolis' sociology. To be more specific, the question in consideration is whether and in what sense Kavolis can be viewed as “Lithuanian Socrates”. Methodological diversity of Kavolis' analysis of civilizations shows that he had no intention to attach himself to any particular theory. For Kavolis, every theory was too narrow and too broad, because he saw the danger of reduction of the researched phenomena or that of neglect of their connections. Such attitude enabled Kavolis to leave space for a rich diversity of his own and other civilizations. For Kavolis, theories of civilizations were employed as a source of insights for his own theoretical discussions, but not as a means of creating a new theory. Similar aspect can be found in his concern about liberalism, which for him is not a theory but an “agonistic” space of creation for all temporary cultural formations. Finally, with reference to personal contact, an attention to particularity, to the individual and his/her creativity is shown in this essay as a fundamental living attitude of Kavolis.

KEYWORDS: Kavolis, philosophy, civilization, modernity, liberalism, consciousness.